

# L'ASSAIG A L'ÈPOCA VIRTUAL: PROVATURA DE DIAGNÒSTIC

JOSEP MENGUAL  
*Negritas y cursivas*

Per esbossar un panorama de la presència editorial de l'assaig en català, és necessari constatar primer que no hi ha una idea prou àmpliament compartida i precisa de què és «assaig», més enllà de servir per excloure el gènere líric i la literatura de ficció. És probable que l'origen del problema consisteixi en el fet que la terminologia acadèmica i la gremial no coincideixen, a banda que la pròpia naturalesa del gènere, com ho palesen els estudis acadèmics, és tant o més dúctil i esmunyedissa que la novel·la. En termes generals, en el sector editorial és més freqüent discriminar entre *fiction* i *non-fiction*, una distinció més inequívoca que ha passat a formar part tant del llenguatge periodístic com del més col·loquial, si bé la no-ficció abraça tant dietaris com llibres d'autoajuda i receptaris de cuina, tant memòries com manuals universitaris i reculls d'articles periodístics, diccionaris i obres de referència.

Un inconvenient afegit és que el terme assaig com a gènere literari es creua amb d'altres no prou consensuats com «voluntat d'estil», problemàtic perquè recorre a la intenció de l'autor en lloc d'allò que ha aconseguit i forma inequívocament part del text o a la manera com és rebut pels lectors. Fins i tot l'afegit de «literari» pot resultar conflictiu: en la poesia i la novel·la sembla ser-hi un component intrínsec —si bé s'ha contraposat a «novel·la de gènere»—, però en la biografia, per exemple, no. Tampoc fins ara resulta evident que cap institució (ni l'acadèmia, ni la crítica literària periodística, i molt menys el sector editorial) hagi reeixit a l'hora d'aconseguir prou legitimitat i consens per discriminar què és i què no és literari atenent únicament al text. Així doncs, com ha dit Mercè Picornell, «hi ha llibres de no-ficció que no admetríem com a assaig, no tant per raons textuais sinó pragmàtiques i socials» (SOPENA 2022: 3).

Donada aquesta dificultat inicial, ens limitarem a centrar-nos en un determinat territori de la no-ficció: tota la parcel·la de l'escriptura o literatura del jo (diaris, llibres de viatge, epistolaris, biografies, memòries, dietaris) i, en menor mesura, els textos acadèmics i divulgatius sobre humanitats en un sentit ampli, donat que és obvi que a l'hora de triar un tema en aquest darrer àmbit de coneixement tant l'autor com l'editor estan llançant una proposta personal per al debat o, com a mínim, considerant que el que presenten és un tema pertinent en un context precís. En canvi, sense espai per justificar-ho amb prou deteniment, deixarem fora les antologies, tant de narrativa com de poesia, per bé que sovint tenen el mateix o fins i tot un major component de subjectivitat que, per exemple, una interpretació de la història d'Europa.

Així com des del moment en què es va generalitzar la digitalització i l'ús d'internet tant els diccionaris com les enciclopèdies no van tardar gaire a desaparèixer gairebé del tot de les llibreries, el tipus de llibres fins aquí descrits semblaven també candidats idonis a quedar confinats a la publicació electrònica. Un dels principals avantatges que el sector editorial va detectar en l'edició electrònica va ser precisament la possibilitat de publicar aquells textos molt especialitzats, en especial monografies, que ni tan sols els que fins llavors havien estat els seus canalitzadors habituals —és a dir, les editorials universitàries— estaven en condicions econòmiques de finançar (CHARTIER 2021: 175). Partint de la idea que les formes que adopta un text exerceixen un efecte en el seu sentit, Donald McKenzie (1986) ens adverteix, però, que el llibre electrònic estableix una relació nova entre demostració i fonts, presentació de l'argumentació i els criteris de la prova, i ho considera conseqüència, al cap i a la fi, de la immaterialitat del text digital. I això tindrà sens dubte conseqüències en la recepció de qualsevol tipus de text de caràcter argumentatiu, com és el cas de l'assaig (CHARTIER 2018).

El pas progressiu de les revistes especialitzades a formats digitals i a disposició dels lectors en repositoris corrobora aquesta tendència, on —en el millor dels casos— es manté un procés de filtratge dels textos rigorós i una edició professional, però s'eliminen els costos d'impressió i de distribució. En contrapartida, el discurs creat per la

reunió articulada d'una sèrie de textos en un número de revista queda del tot desballestat o simplement es perd quan el que fa el lector és triar entre diversos números de diferents revistes aquells articles que creu que satisfaran els seus interessos o necessitats. Dit en altres paraules: es perd bona part de la feina de construcció de sentit duta a terme pels editors de la revista en qüestió, que a més sovint han creat una marca o una identitat de la revista que amb aquesta pràctica lectora queda també desdibuixada.

Pel que fa als autors potencials de la mena de textos que ens ocupa, en el segle XXI se'ls ha obert un ampli ventall de possibilitats per ser llegits a mesura que n'ha anat creixent i estenent-se l'accés a internet. A banda de Wattpad i la possibilitat d'autoeditar-se i autopublicar-se, una xarxa com Facebook o les plataformes per crear fàcilment blogs de qualitat visual i tècnica i amb moltes prestacions es convertiren de manera ràpida en contenidors d'escrits personals, d'opinió, de dietaris i de divulgació, i a Twitter era freqüent poder-hi llegir textos molt propers a l'apoteagma, la sentència o l'aforisme, que López-Pampló (2017: 22) ha caracteritzat com a «formes d'assaig no prototípiques».

Així com amb els llibres autopublicats, aquí s'hi podria advertir un embat contra el cànon literari que opera amb una lògica diferent al sector editorial i que és potser més homologable a l'anomenat *do it yourself* propi del moviment punk i d'altres corrents contraculturals, i que en última instància estableix una relació conflictiva no només amb el cànon sinó fins i tot amb els límits de la literatura tal com la coneixíem (LÓPEZ-PAMPLÓ 2010: 50). Val a dir que en aquests mitjans no hi ha cap mena de filtratge pel que fa a la qualitat dels textos, a la seva oportunitat o al seu grau de veracitat —és a dir, no hi ha cap intervenció editorial—, tret de casos extrems en els quals s'aplica la censura. I aquesta irrellevància de la veracitat o la qualitat d'allò publicat ha contribuït o ha fomentat, com a mínim a ulls d'alguns nínxols de lectors, una pèrdua progressiva del prestigi de la literatura.

El llarg període de pandèmia, però, va afavorir que augmentés d'una manera molt notable, segons constaten les enquestes d'hàbits culturals, la lectura en pantalla, el consum d'escrits en blogs, xarxes, fòrums i webs, i això ha tingut unes conseqüències que incideixen particularment en els textos assagístics tal com els hem acotat i en es-

pecial en el que López-Pampló (2017: 29) ha definit com a «assaig divulgatiu» per contraposar-lo al deliberatiu. La lectura en pantalla, sovint en diagonal o en vertical, no facilita una lectura profunda, i sense aquesta lectura difícilment pot haver-hi pensament crític i sòlid, com sembla demostrar l'estudi de Natalie M. Phillips (2015) sobre els patrons cognitius que sorgeixen durant la lectura (per bé que prenguéssim com a exemple la lectura de la novel·la de Jane Austen *Mansfield Park*).

La lectura en pantalla, sotmesa a constants distraccions i al que Adriaan Van der Weel (2018: 86) anomena la «fluïdesa i qualitat efímera del text», ha creat una forma de lectura nova pròpia i particular, accelerada, apressada, impacient i fragmentada —i en la qual la pretensió de controlar la informació i les afirmacions llegides ja no és predominant—, i a més, a banda de dificultar la memorització d'allò llegit, ha provocat un canvi radical en la relació entre el fragment i la totalitat del discurs (SCOLARI 2021: 191). Tal com ha explicat recentment Roger Chartier (2022: 20), en aquest tipus de lectura deixa d'haver-hi una ubicació de cada fragment en el seu lloc en el conjunt de la narració, la demostració o l'argumentació. El fragment s'independitza o com a mínim guanya autonomia i deixa fins i tot de ser percebut com un fragment per passar a ser vist com el tot, i alhora, en allò que anomenem «discursos del saber», les tècniques de la prova (citacions, notes, referències) canvien d'una manera radical fins al punt que poden quedar en mans del lector, i aquest, si ho vol, pot controlar les eleccions i les interpretacions de l'autor.

Per altra banda, hi ha molts estímuls poderosos per convertir aquest tipus de lectura pròpia de la pantalla en hegemònica fins i tot després de la pandèmia, i l'interès d'algunes grans empreses multinacionals a introduir mòbils, tauletes i dispositius similars en el sector educatiu més enllà dels períodes de confinament dels estudiants i d'estendre aquesta tendència als primers anys d'aprenentatge, sens dubte pot tenir conseqüències en la manera de llegir llibres en el futur, com ja augurava el lingüista Raffaele Simone (2021) a *Tercera fase*, la qual cosa està creant el que Scolari (2021: 191) caracteritza com a lectors dèbils o precaris. Si ja l'any 2005 Ziming Liu albirava una degradació de la lectura en l'entorn digital, l'estudi de l'evolució dels resul-

tats que es desprenen dels estudis PISA i PIRLS en relació amb el grau de comprensió lectora entre l'any 2000 i el 2018 han portat Albino Prada (2022) a parlar d'un preocupant retrocés, que contrasta paradoxalment amb l'entusiasme de les autoritats educatives en països on res sembla justificar l'ús hegemònic de la lectura en pantalla.

Permeteu-me una citació una mica extensa del recent article de Roger Chartier per concloure aquesta reflexió prèvia massa prolixa:

La consecuencia más preocupante de la lectura digital modelada por los hábitos de las redes sociales que aleja de la lectura lenta, paciente, crítica, tradicionalmente vinculada con el libro en su definición discursiva, es la transformación del criterio mismo de la verdad. [...] El desplazamiento del criterio de verdad desde la comprobación crítica hasta una certidumbre o credulidad colectiva, producida por la confianza ciega en la red social o en el grupo de discusión representa un peligro temible para el conocimiento (CHARTIER 2022: 20).

En conseqüència, el més sensat sembla canalitzar tota aquella literatura no fictícia i en la qual té un pes important l'argumentació mitjançant artefactes on el concepte de totalitat és evident i inequívoc, en els quals el text queda emmarcat i fixat i en què la pròpia forma contribueix a aclarir el sentit i afavoreix una lectura intensiva i crítica: els llibres (entesos no tant necessàriament com a objectes sinó com a unitats de discurs).

En els últims anys, quant a la producció editorial, sembla haver-hi una percepció força estesa d'un cert auge dels gèneres no ficticis conreats en català, després d'una llarga etapa de latència. Han crescut el nombre de traduccions, les oportunitats dels assagistes per publicar llibres, ha augmentat també el nombre de premis destinats a l'assaig que poden contribuir a donar-los visibilitat, el nombre de col·leccions específiques tant en petites editorials com en segells pertanyents a grans grups mediàtics i fins i tot s'han creat una colla de segells que tenen la voluntat explícita de potenciar la no-ficció en català.

L'agost de 2018, Jordi Nopca publicava al diari *Ara* un article significativament titulat «La no-ficció en català torna a aixecar el vol» que començava assenyalant que quatre anys enrere (el 2014), només el 10 per cent dels llibres de no-ficció que es compraven a Catalunya

eren editats en català, mentre que el 2018 tant editors com associacions professionals començaven a percebre una profusió de títols, tant traduïts com originals en català. Nopca vinculava aquesta revifalla a l'ampliació de l'oferta i a una tendència cap a l'assaig d'abast internacional. La dada podria semblar enganyosa, perquè bé podria haver crescut el nombre de lectors (o compradors) de llibres de no-ficció i no haver-se mogut el percentatge dels que triaven llibres en català, però aquesta tendència calia posar-la en paral·lel amb l'evolució del percentatge de lectors en català, que també era creixent.

Les xifres oficials (de la Cambra del Llibre de Catalunya) indiquen, per exemple, que en una diada tan atípica com va ser la de Sant Jordi de 2021 degut a la pandèmia, es van vendre 1,3 milions de llibres, el 53 per cent dels quals en català. Val la pena consignar també que aquest percentatge és molt major al de la resta de l'any (que va ser del 30 %) i que tot i la singularitat d'aquesta edició del Dia del Llibre es va arribar a vendre el 85 % del que s'havia venut l'any anterior en la mateixa data.

Atenent a una dada relativament fiable i objectiva com són les vendes, és evident que els llibres de no-ficció més ben acollits pels lectors en català van ser publicats majoritàriament per editorials pertanyents a grups mediàtics. En el primer lloc de la llista dels més venuts, i atribuïble sens dubte a les circumstàncies —fins al punt que l'autor era presentat en els paratextos com «el científic més mediàtic del moment»—, es va situar *A cor obert*, del metge Oriol Mitjà i publicat a la col·lecció «No-Ficció» de Columna Edicions (del Grup 62, integrat al seu torn a Planeta), l'edició del qual va rebre la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. A banda d'un resum autobiogràfic, Mitjà pretén identificar els motius per què és tan mediàtic i relata la reacció governamental a la pandèmia en els seus moments inicials, la qual cosa potser ens permet catalogar-lo com a assaig, entre altres coses pel que té de personal.

Entre els cinc títols més venuts en català hi apareixen, també molt lògicament si es té en compte el context històric, tres títols de temàtica més o menys política. Fins i tot el primer, *Paraules d'Arcadi*, d'Arcadi Oliveres, l'editorial el vinculava amb el context pandèmic amb una frase espectacular a la coberta: «Aquesta pandèmia és un avís del

planeta perquè canviem el nostre model econòmic: hem de viure amb menys»; en quart lloc hi apareix *Les hores greus. Dietari de Canonges*, del president Quim Torra, el qual prèviament ja havia publicat reiteradament a la mateixa editorial (la santcugatena Símbol Editors) *Ganivetades suïsses* (2007) i la biografia d'Eugeni Xammar *Periodisme? Permetin!* (2018), i, en cinquè lloc, *L'armadura del rei*, d'Albert Calatrava, Eider Hurtado i Ana Pardo de Vera, que és l'únic títol que apareix tant entre els cinc més venuts en català com en castellà (i en tots dos casos en cinquè lloc). Per tancar entre els cinc més venuts figurava *El dia que vaig marxar*, un text autobiogràfic del famosíssim periodista Albert Om. El llibre d'Om el publicà Univers Llibres, un segell del Grup Enciclopèdia nascut el 2019 i que evoca en el seu nom la «Biblioteca Univers» que Carles Soldevila va dirigir per a la Catalunya entre 1928 i 1936 i on van aparèixer tant textos de ficció com de no-ficció, alternant els clàssics universals dels segles XVIII i XIX amb algunes reedicions d'autors catalans molt coneguts (Eugeni d'Ors, Bertrana o el mateix Soldevila).

De la llista de més venuts en castellà a Catalunya la diada de Sant Jordi 2021 és oportú mencionar el llibre de l'advocat Xavier Melero (que signa els llibres en castellà com Javier Melero) titulat *Cambalache* (Ariel, Grup Planeta), que en aquest cas és il·lustratiu per tres motius: l'autoria (un professional no dedicat preferentment a l'escriptura creativa), el caràcter més o menys fictici i literari de l'obra i el fet d'afrontar una temàtica molt àmpliament tractada en els últims anys en llibres de no-ficció. Hi ha prou arguments per considerar Melero com un autor mediàtic: es va fer molt famós com a advocat del president Artur Mas en el cas de la consulta del 9N i, sobretot, de Meritxell Borràs i Joaquim Forn en el judici de l'anomenat procés, per exemple, la qual cosa pot contribuir a explicar el seu èxit. De tota manera, és significatiu que aparegui a la llista de no-ficció perquè en donar notícia de la seva aparició *La Vanguardia* titulava «La novela de un abogado» (AMAT 2021) i *El País* parlava d'«una especie de autoficción aunque más parece una autobiografía a secas» (CEBRIÁN 2021). Certament, la contracoberta de la primera edició comença indicant que el llibre té «un marcado carácter de autoficción», però en el segon paràgraf se'l defineix con una «crònica agridulce», termes que potser no

son incompatibles però que posen de manifest fins a quin punt és problemàtic posar en relació el terme assaig amb el concepte de fictici i com la creació literària sovint es defineix precisament per trencar els motlles establerts pels estudiosos.

Quan en l'àmbit acadèmic s'assenyala l'auge de l'edició d'assaig en català, rarament s'està pensant en aquesta mena de textos —tan abundosos a les llistes dels més venuts per Sant Jordi— signats per persones, sovint titllades més o menys despectivament de mediàtiques, que no tenen l'escriptura com una de les seves principals activitats i que en la majoria de casos apareixen publicats en segells de grans grups.

Una altra dada rellevant d'aquests anys és la quantitat de llibres de no-ficció que va generar el procés i que venia a afegir-se a un corrent previ en el qual qualsevol tema relacionat amb la llengua, la cultura o la política catalanes trobava lloc, no només en els catàlegs d'editorials de tota mena, sinó també en aquestes llistes de més venuts. Manuel Llanas (1999: 249) assenyalava el tema de Catalunya com un dels fonamentals i més característics de la no-ficció ja en la segona dècada del segle xx: «en moments històrics crucials, tant d'expansió com de crisi, tots els pobles tendeixen a segregar una literatura autojustificativa, destinada a explicar-se i, doncs, a comprendre's ells mateixos, o bé, de portes enfora, a proclamar la personalitat pròpia i distintiva». En aquest sentit, és il·lustrativa l'enorme quantitat de textos de caràcter assagístic que, en resposta a l'interès dels lectors, ha generat la indústria editorial catalana en les dues primeres dècades del segle xx i que han intervingut de manera inequívoca en el debat públic. Examinant la llista del primer Sant Jordi després de l'1 d'octubre de 2017, el de 2018, no sorprèn trobar-hi al capdamunt *Operació urnes*, dels periodistes Xavier Tedó i Laia Vicens, amb pròleg del també periodista Antoni Bassas i publicat per Columna (Grup 62), que en la seva vuitena edició, l'abril de l'any següent, indicava en la coberta haver venut 35.000 exemplars. Tampoc és estrany que entre els deu més venuts hi apareguin el llibre del fotoperiodista Jordi Borràs *Dies que duraran anys* (de l'editorial cooperativa Ara Llibres), *Per la llibertat!*, de diversos autors, i *On eres l'1-O*, de Quico Sallés, tots ells personatges públics i/o mediàtics en diferents graus.

Però, per sota d'aquests llibres de difusió exorbitant editats i publicats per grans empreses, s'ha anat desenvolupant tot un moviment menys vistós i que ha anat conformant uns catàlegs interessants precisament perquè inclouen llibres capaços de generar *backlist*; és a dir, llibres que no depenen de la contingència ni d'esdeveniments més o menys conjunturals o efímers i que, per tant, a priori, tenen més probabilitats de perdurar.

Ja amb el mil·lenni naixia a Alzira l'editorial Germania, de la qual sorgiran diversos projectes de no-ficció, tant en la pròpia editorial (la sèrie «Sagitari», dirigida per Gustau Muñoz) com en la seva escissió de 2014 Neopàtria («Caligari»). Serien hereves de «Sagitari» les col·leccions «Arguments» (a Tàndem) i «Xènius» (a 7 i Mig). Tot i així, la primera gran fita en l'àmbit de la no-ficció catalana del segle XXI és el naixement d'«Assaig» l'any 2001 en el si de les veteranes Publicacions de la Universitat de València, que s'estrena amb un títol prou definitori: *Història. Entre la ciència i el relat*, de François Dosse i traduït per Anna Montero. Sovint el terme assaig històric s'usa amb un sentit lax que inclou tant els manuals de síntesi com les monografies, i d'aquí ve que en ocasions aquesta modalitat de textos hagi estat guardonada amb premis destinats explícitament a assajos (la qual cosa ha escandalitzat alguns puristes), però en el cas concret del llibre de Dosse la seva reflexió sobre la historiografia, degut també a la seva transversalitat amb la filosofia, s'ajusta prou a una definició més acadèmica del terme i indica per tant un senyal sobre per on podria transitar la sèrie que estrenava. Valgui també aquest com a exemple de l'evolució i obertura que s'ha produït en el si de les editorials universitàries, que, amb l'avantatge de comptar amb assessors i directors literaris molt qualificats en les seves especialitats, quan han aconseguit sortir del seu cercle i han començat a tenir una presència rellevant en les llibreries comercials han pogut complir més adequadament la seva funció de divulgar el pensament més avançat i innovador, sovint parant atenció a temes d'actualitat susceptibles de generar un grup quantitativament notable de lectors i de participar de manera activa en els debats socials (o fins i tot generar-ne de nous).

En aquesta mateixa línia, l'editorial La Campana, abans d'incorporar-se al grup Penguin Random House, s'havia fet un nom per, entre d'altres coses, promoure la no-ficció d'escriptors catalans i va

seguir publicant en el nou segle els peculiars i inclassificables llibres de viatges a peu de Josep M. Espinàs (*A peu per Extremadura*, 2001; *A peu per Galícia*, 2002; *A peu per Andalusia*, 2003...), que en molts aspectes són molt propers a l'assaig literari de caràcter antropològic i en què, en qualsevol cas, hi ha un ús molt conscient i elaborat de la llengua. A més, La Campana va demostrar amb autors com Salvador Cardús o Josep-Maria Terricabras que l'assaig divulgatiu escrit en un llenguatge acurat però accessible podia tenir molt bona acollida.

L'any 2002 es reprenia un dels projectes editorials més emblemàtics en l'àmbit de l'assaig català, la publicació de les obres completes de Joan Fuster, dissenyades per l'autor amb Josep Maria Castellet i el suport de Max Cahner i de les quals el primer volum s'havia publicat el 1986 a «Clàssics Catalans del Segle XX» d'Edicions 62. Aquesta represa, en la qual contribuïen també la Diputació de Barcelona i la Universitat de València, tampoc va tenir gaire continuïtat: es va limitar a un volum de poesia, aforismes, dietaris i obra gràfica i fins al 2011 no van sortir el segon i el tercer volum, de manera que el projecte no es va reprendre amb èxit fins al 2022, coincidint amb el centenari de l'escriptor de Sueca, que és indiscutiblement el clàssic més important i el referent indiscutit de l'assaig català. El premi creat per la valenciana 3i4 i que du el seu nom guardonava en aquells anys *Joan Fuster, converses filosòfiques* (2002), de la sociolingüista Júlia Blasco, *Euram 2010: la via europea* (2002), del geògraf Josep Vicent Boira, *El nacionalisme que ve* (2003), de l'economista i polític Antoni Vives, i *Ficcions còmplices* (2004), del filòsof Joan Garcia del Muro Solans, i els publicava tots a la sèrie «Unitat».

És fàcil comprovar que a mesura que avança el segle es van fent rars els anys en què no es posa en marxa alguna iniciativa editorial assagística en català reeixida. El 2004, impulsada per Montse Ingla, Antoni Munné i Antonio Ramírez, neix la petita editorial Arcàdia, dedicada gairebé en exclusiva a l'assaig, mentre que la veterana editorial La Magrana, creada per militants del comunisme independentista i originalment molt orientada cap a l'assaig històric i polític, era absorbida per RBA (i es convertia en La Magrana-RBA) per iniciar llavors una deriva cap a la narrativa que es consumaria quan el 2021 va passar a formar part de Penguin Random House.

L'any 2005 sorgeixen dos exemples de la diversificació i descentralització editorial propiciada per les noves tecnologies: per una banda, es crea a Tarragona la que possiblement és la primera sèrie d'assaig en català del segle XXI centrada de manera explícita en el feminisme, «Atenea», dirigida per la catedràtica d'Història Contemporània Montserrat Duch en el si d'Arola (per bé que després passés a coeditar-se amb les Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili); i a Santa Coloma de Queralt comença a caminar l'Obrador Edendum amb un catàleg estructurat sobre quatre grans àmbits (ciència, filosofia, literatura i medievalística en general), que s'ha ocupat tant de recuperacions com de novetats, i entre d'altres títols ha publicat llibres com el col·lectiu *Del mite als mites* (2007), el d'Alexandre Cirici Pellicer *Art i societat* (2009) i, commemorant el centenari de l'autor, *L'art de la pintura* (2021), de Gabriel Ferrater.

En l'àmbit de les grans empreses, per Sant Jordi d'aquell mateix 2005 es presenta en societat dins el Grup Enciclopèdia el segell Mina, dedicat a la no-ficció i en particular als llibres de divulgació, pràctics i d'actualitat, sobretot a «Temps» (història) i «Focus» (divulgació de temes d'actualitat).

Per la seva banda, la Facultat de Teologia de Catalunya, que des del 1988 treia a llum els «Clàssics del Cristianisme» aliada amb Proa i dirigida per Sebastià Janeras, arriba a la molt notable fita del número 100 (*Himnes*, de Romà el Melode) i dona per tancada la col·lecció, si bé el 2008 treu encara vint títols de «Clàssics Cristians del Segle XX», que en certa manera n'és l'hereva.

Dos anys més tard Ignasi Moreta i Inês Castel-Branco s'afegeixen a aquest degoteig constant de noves iniciatives en fundar Fragmenta, centrada en el llibre clàssic i en la temàtica religiosa, i que estrena «Assaig» amb *Esclètxes de realitat*, de l'antropòleg Xavier Melloni, al qual després anirà afegint títols de Raimon Panikkar, Jerzy Grotowski, Mircea Eliade, Lluís Duch, Rabindranath Tagore, etc.

La diada de Sant Jordi de 2010 es dona a conèixer l'editorial independent Saldonar, molt centrada en la no-ficció i que combina el llibre adjacent al periodisme (i no són casuals les seves col·laboracions amb el Grup Barnils) amb el llibre més afí a l'assaig d'actualitat en un sentit ampli (casos de *La dona sense vel*, de Yasmine Mohammed;

*Feixisme persistent*, d'Alba Sidera, o el *Manual de desobediència civil*, de Paul i Mark Engler, per posar-ne exemples).

Completada la primera dècada del segle pot advertir-se un cert repunt també en la publicació de dietaris, com és el cas, entre els més destacats, d'*Octubre*, de Miquel Pairoli, publicat per Acontravent el 2010, o el més heterodox *Escafarlata d'Empordà*, d'Adrià Pujol, editat a la Bisbal d'Empordà per Sidillà el 2011. El dietari és precisament un dels puntals sobre els quals es basteix «Etcètera», una col·lecció de l'editorial figuerenca Callígraf, nascuda aquell mateix any, en què també inicia la seva trajectòria una altra editorial que atorga una importància central a la no-ficció en el seu catàleg, Tigre de Paper, així com també comença a fer-se visible el projecte de Matilde Martínez, Godall Edicions, que inicialment se centra en la poesia però no tarda gaire a publicar assaig.

Seguint el corrent d'associació i cooperació que ha caracteritzat l'anomenada edició independent, el 2012 es crea el 9 Grup Editorial, integrat per Angle i Cossetània i les editorials en castellà Cuadrilátero de Libros i Lectio Ediciones, que al cap de tres anys entra com a accionista a la veterana editorial osonenca Eumo, creada el 1979 i vinculada a l'Escola Universitària de Mestres d'Osona. Pel que fa a la imparable concentració editorial que va marcar aquells anys, el Grup 62 (format llavors per Proa, Columna, Empúries, Pòrtic i Edicions 62) culmina el 2013 la seva integració en el Grup Planeta, la qual cosa accentua la pèrdua de pes d'una editorial centrada en les humanitats com és Empúries. Una tendència no tan cridanera són les iniciatives de publicacions periòdiques destinades a publicar llibres, però el mateix 2013 es publica a la Biblioteca del Núvol, creada l'any anterior, *Mediterròniament*, de Damià Bardera i Eudald Espluga, i *El que es diu i el que passa*, de Ferran Toutain.

La valenciana Sembra Llibres neix el 2014 i forneix en poc temps una notable col·lecció de no-ficció situada de manera notòria ideològicament a l'esquerra (*Insubmissió!*, de Joan Canela; *La vida rebel de Rosa Parks*, de Jeanne Theoharis; *La paraula contrària*, d'Erri de Luca; *La història de John Carlos*, del mateix Carlos i Dave Zirin, etc.). Una altra de les editorials independents destacades, Periscopi, dona a conèixer en les mateixes dates la primera entrega d'Astrolabi, que s'obre

amb *L'aigua és això*, de David Foster Wallace, i edita després traduccions d'obres de no-ficció de Gonçalo Tavares (*Breus notes sobre literatura*), Alec MacGillis (*A l'ombra d'Amazon*) i Jeanette Winterson (*Per què ser feliç quan podries ser normal?*), així com obres originals en català, com ara *Un aire anglès*, de Miquel Berga, o *Ningú no ens espera*, de Manuel Baixauli.

Quant als guardons, destaca aquell any Josep Maria Esquirol amb *La resistència íntima*, publicat per Quaderns Crema i que obté el Premi Ciutat de Barcelona 2015 i el Premio Nacional de Ensayo 2016, a més de ser traduït a diverses llengües (italià, portuguès, anglès i alemany). En l'àmbit de l'assaig científicohumanístic cal mencionar la publicació de *La ciència en la literatura. Un viatge per la història de la ciència vista per escriptors de tots els temps*, de Xavier Duran, publicat per Edicions de la Universitat de Barcelona i que fou premiat amb el Crítica Serra d'Or de Recerca en Ciències.

Però el 2015 queda marcat per la publicació, en la col·lecció «Ciclogènesi», de la traducció de Marta Rebón de *Temps de segona mà*, de Svetlana Aleksiévitx, la qual a finals d'any obté el Premi Nobel de Literatura i situa Raig Verd en un esglaió nou pel que fa a la edició d'assaig periodístic (o periodisme assagístic). No obstant això, l'any de l'allau Aleksiévitx és 2016, amb fins a tres títols traduïts per Rebón per a Raig Verd: *Últims testimonis*, *Els nois de zinc* i *La pregària de Txernòbil*. Entre les curiositats d'aquell any llueix l'obra col·lectiva *Aspectes de la literatura de Catalunya del Nord*, dirigida per Christian Lagarde, Martine Berthelot i Marie Grau i publicada a Perpinyà per Trabucaire, que des del 1985 es dedica a l'edició d'assaig de tema nord-català (tant en francès com en occità i català) i ha superat ja els quatre-cents títols publicats.

L'estrena el 2017 dels «Nous Quaderns Anagrama» remet tant als orígens de l'editorial d'Herralde com a una de les seves col·leccions primerenques. Si una de les quatre amb què va estrenar-se Anagrama ja era en català («Textos») i durant la seva breu trajectòria (1969-1970) va incloure entre d'altres títols *Baudelaire* de Jean-Paul Sartre, *El teatre i el seu doble* d'Artaud i la traducció de Martí i Pol dels *Tristos tròpics* de Lévi-Strauss, era també, com la seva versió en castellà, un projecte que remetia als «Cuadernos» des dels quals entre 1970 i 1982

Anagrama havia donat a conèixer obres breus de Chomsky, Lévi-Strauss, Foucault o Georges Duby. Aquesta revifalla obté des dels títols inicials una molt bona acollida, com és el cas de la *Nova illustració radical*, de Marina Garcés, i *La confabulació dels irresponsables*, de Jordi Amat, tots dos del 2017. En la seva política de potenciar la publicació en català d'alguns assajos que havia editat en castellà, els «Nous Quaderns Anagrama» donaria a conèixer més endavant la traducció de Xavier Valls de *Com ordenar una biblioteca*, de Roberto Calasso, i la de Yannick Garcia d'*Estranys: escrits sobre l'humà i el no-humà*, de Rebecca Tamás. Aquesta reestrena, conseqüència del pes percentual creixent dels lectors en català, coincideix amb l'aparició de Flâneur, una editorial amb una dedicació més escadussera a l'assaig en català però que inicia el seu catàleg amb l'inclassificable *La passejada*, de Robert Walser, acompanyat de l'assaig de W. G. Sebald «La promeneur solitaire», traduïts respectivament per Teresa Vinar-dell Puig i Anna Soler Horta.

L'any 2018 Xavier Duran obté el Premi Europeu de Divulgació Científica Estudi General amb *L'imperi de les dades*, publicat a l'alzirenca Bromera, mentre que la catarrogina Afers publica a Josep Iborra un aplec d'assajos que combina els filosòfics amb els de crítica literària, *L'estupor*. Tot i així, sobretot al Principat, el tema del Primer d'Octubre i col·laterals, com ja s'ha indicat, segueix omnipresent el 2019: La Campana publica a Carles Puigdemont *La crisi catalana, una oportunitat per a Europa*, Ara Llibres, especialitzada en *instant books*, els ja mencionats *Per la llibertat!* i *Dies que duraran anys*, Rosa dels Vents (del Grup Penguin Random House) *On eres l'1-O?*, de Quico Sallés... Més desapercebut va passar que un assagista prou conegut, Eloy Fernández Porta, s'estrenés aquell any com a autor en català amb *L'art de fer-ne un gra massa. Una història cultural de la saforologia, a partir de l'obra d'Oriol Vilanova* (a Anagrama). Una altra editorial molt predominantment en castellà, Tusquets, havia publicat l'obra amb què Mercè Ibarz va obtenir el Premi de la Crítica Serra d'Or 2018, *L'amic de la finca roja* (2017). L'any següent el guanyaria l'assagista i cineasta Ingrid Guardiola amb un assaig publicat a la sèrie «Deriva» d'Arcàdia, *L'ull i la navalla. Un assaig sobre el món com a interfície*, que ben aviat apareixeria també en traducció al castellà de Cristina Zelich.

Edicions Enoanda neix el 2019 per iniciativa de Harold Roig, amb quatre sèries destinades a la filosofia grega, i aquell mateix any la Xarxa Vives d'Universitats (que n'agrupa de públiques i privades) comença a atorgar un premi a la gran oblidada de l'edició d'assaig, la universitària, amb quatre categories: millor edició, millor coedició interxarxa, millor llibre de ciència i tecnologia i millor llibre de ciències socials, arts i humanitats.

En contrapartida, el 2020 desapareixia l'editorial Gregal, fundada el 2011 a Maçanet de la Selva per Jordi Albertí i Isabel Sanagustín amb l'objectiu d'«afavorir el diàleg entre literatura i història», però la notícia esperançadora aquell any era la institució per part de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres en col·laboració amb Edicions 62 d'un premi específicament destinat a l'«assaig humanístic», que en la seva primera edició va guardonar un text de caràcter biogràfic (*Hilda Agostini: les armes de la raó d'una mestra republicana, protestant i maçona*, de Rosa Toran i Cèlia Cañellas) i en la segona un estudi sobre les conseqüències socials i les implicacions dels canvis tecnològics (*L'ètica algorítmica*, del filòsof Francesc Torralba). Al mateix temps, de la col·laboració d'Eumo i la Universitat de Vic naixia el Premi d'Assaig Ricard Torrents Bertrana, els primers guardonats del qual van ser *Va de virus* (2021), d'Albert Altés, i *L'Odissea de Mercè Rodoreda* (2022), de Jordi Julià. Mentrestant, el setembre del 2021 s'havia publicat un llibre interessant pel que té d'inclassificable (o de confluència) quant al gènere i per la recepció que va tenir, l'obra de Joan Todó *La verda és porta* (2021), que Godall Edicions va publicar com a número 20 d'una col·lecció explícitament anomenada «Narrativa» i va obtenir el Premi Finestres de Narrativa en català, alhora que, per votació oberta entre els lectors, guanyava el Premi NoLlegiu en la categoria de no-ficció en català.

L'any següent apareix a Fragmenta la «Biblioteca de Pensament Contemporani», dedicada a textos d'autors no prou coneguts precedits d'una breu presentació i que s'estrena amb Simone Weil (*La gravetat i la gràcia*, amb presentació de Pau Matheu), Rudolf Otto (*El sagrat. Sobre els trets racionals i irracionals del diví*, amb introducció de Raül Garrigasait) i René Girard (*Veig Satanàs caure com el llamp*, amb pròleg de Víctor Pérez Flores). També és l'any que Viena, un se-

gell nascut com a filial de Columna i amb un catàleg ja molt notable d'assaig, passa al Grup Enciclopèdia Catalana.

La «Biblioteca Dedalus» s'estrena el maig de 2022 amb *Calla i paga*, d'Inés García López, i *Plagia millor!*, de Manel Ollé, que són el resultat dels seminaris interdisciplinaris de l'Escola Bloom i la tasca editorial de Periscopi, i que a finals d'any té continuïtat amb *Urbis phantasma*, de Sebastià Jovani.

La gran notícia el 2022 en l'àmbit de la no-ficció van ser els anuncis de la creació dins el projecte d'Ernest Folch, Tatxo Benet i Jaume Roures, Suma Llibres, d'un segell anomenat Folch & Folch que s'estrena amb un inèdit pòstum de Vicenç Pagès Jordà (*Kennedyana*), i el de les primeres publicacions d'una nova iniciativa de qui fou un dels fundadors de Tigre de Paper, Simón Vázquez, que amb el nom Manifest Llibres s'obre amb una recopilació de textos d'Audre Lorde, i gairebé al mateix temps inicia la publicació en català d'alguns títols de Verso, un dels referents més consolidats en l'àmbit de l'edició d'esquerres en llengua anglesa (creada com a continuadora de la New Left Books).

I al que s'ha exposat fins aquí caldria afegir les moltes iniciatives editorials que han anat consolidant robustes propostes d'assaig creades el segle passat en tot el territori de parla catalana, com són per exemple els casos de l'Editorial Afers, que farà trenta anys el 2023; el de Pagès Editors, fundada el 1990 per Lluís Pagès Marigot i dirigida des del 2010 per la seva filla Eulàlia; Lleonard Muntaner Editor, nascuda el 1994 inicialment centrada en història, filosofia i antropologia i, a partir de l'any 2000, oberta progressivament a nous camps temàtics, o la ja mencionada i ara inactiva 7 i Mig, nascuda el 1998 amb el propòsit de descobrir noves veus i on Joan Garí dirigia la col·lecció de filosofia «Xènius».

No és agosarat dir, com a conclusió d'aquesta visió molt panoràmica i gens exhaustiva, que l'assaig tal com s'entén en el sector editorial gaudeix de molt bona salut i ha estat objecte en aquestes primeres dècades del segle d'una creixent atenció per part de totes les instàncies implicades en el món del llibre, de la qual cosa se n'han beneficiat els escriptors que conreen l'assaig en llengua catalana, i també diverses institucions culturals públiques i privades hi han contribuït sobretot mitjançant la seva participació en l'organització i el finançament de

premis específics, que han tendit més a adoptar la caracterització àmplia i comuna del gènere que no pas la restrictiva proposada per la teoria literària.

## BIBLIOGRAFIA

- AMAT (2021): Jordi Amat, «La novela de un abogado», *La Vanguardia* (24 abril).
- CEBRIÁN (2021): Juan Luis Cebrián, «Una historia española a ritmo de tango», *Babelia* (8 maig).
- CHARTIER (2018): Roger Chartier, *Las revoluciones de la cultura escrita*, trad. Alberto Luis Bixio, Barcelona: Gedisa.
- CHARTIER (2021): Roger Chartier, «Edición y universidad (siglos xv-xxi)», dins: Francisco M. Gimeno Blay i Francisco Fuster García (eds.), *Presencias del pasado. Libros, lectores y editores*, València: Universitat de València, ps. 165-181.
- CHARTIER (2022): Roger Chartier, «Coyunturas, mutaciones y responsabilidades en el mundo del libro», *Trama & Texturas*, núm. 47, ps. 13-47.
- LIU (2005): Ziming Liu, «Reading Behaviour in Digital Environment: Changes in Reading Behaviour over the Past Ten Years», *Journal of Documentation*, núm. 61, ps. 700-712. [https://www.researchgate.net/publication/235259201\\_Reading\\_Behavior\\_in\\_the\\_Digital\\_Environment\\_Changes\\_in\\_Reading\\_Behavior\\_Over\\_the\\_Past\\_Ten\\_Years](https://www.researchgate.net/publication/235259201_Reading_Behavior_in_the_Digital_Environment_Changes_in_Reading_Behavior_Over_the_Past_Ten_Years)
- LLANAS (1999): Manuel Llanas, «Assaig i país», dins: Glòria Bordons i Jaume Subirana (eds.), *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya – Proa, ps. 349-353.
- LÓPEZ-PAMPLÓ (2010): Gonçal López-Pampló, «El camp literari en l'era digital: el cas de l'assaig», *Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca*, núm. 15, ps. 43-52. <https://doi.org/10.5944/rllcg.vol.15.2010.5968>
- LÓPEZ-PAMPLÓ (2017): Gonçal López-Pampló, *D'Ors a Fuster. Per una història de l'assaig en la literatura contemporània*, València: Universitat de València.
- MCKENZIE (1986): D. F. McKenzie, *Bibliography and the Sociology of Texts*, Londres: The British Library.
- NOPCA (2018): Jordi Nopca, «La no-ficció en català torna a aixecar el vol», *Ara* (8 setembre).

- PHILLIPS (2015): Natalie M. Phillips, «Literary neuroscience and history of mind. An interdisciplinary fMRI Study of Attention and Jane Austen», dins: Lisa Zunshine (ed.), *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*, Oxford: Oxford University Press, ps. 55-82.
- PRADA (2022): Albino Prada, «Sobre el preocupante retroceso de la comprensión lectora», *Sinpermiso* (16 setembre). <https://sinpermiso.info/textos/sobre-el-preocupante-retroceso-de-la-comprension-lectora>
- SCOLARI (2021): Carlos A. Scolari, «Redes», dins: Michael Bhaskar i Angus Phillips (eds.), *Los fundamentos del libro y la edición. Manual para este siglo XXI*, trad. d'Íñigo García Ureta, Madrid: Trama Editorial.
- SIMONE (2021): Raffaele Simone, *Tercera fase. Formas de saber que estamos perdiendo*, trad. de Susana Gómez López, Madrid: Taurus.
- SOPENA (2022): Mireia Sopena, «L'assaig literari en català. Taula rodona amb Enric Sòria, Mercè Picornell i Izaskun Arretxe», *Compàs d'Amalgama. Revista de Cultura Contemporània*, núm. 6, ps. 2-9. <https://revistes.ub.edu/index.php/compas-amalgama/article/view/40550/38171>
- VAN DER WEEL (2018): Adriaan Van der Weel, «The Persistent Predilection for Paper», *TXT*, núm. 4, ps. 84-89.